

SIPOS PÉTER

HORTHY MIKLÓS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

Horthy Miklóst 1914. május 1-jén felmentettek a szokásos négy esztendőnél mintegy fél évvel hosszabb szárnysegédi beosztásából, és visszahelyezték a haditengerészet rendelkezési állományába.* Egyelőre még gondtalanul élvezte a nyári szabadságát családi, baráti környezetben. Honnan is sejthette volna akár ő, akár kortársai, hogy az utolsó napfényes vidám nyárelőt töltik megszokott világukban? Nem gondolhatták, hogy soha semmi nem lesz már többé olyan, mint addig a bizonyos június végi vasárnapig volt, amikor Szarajevóban egy merénylő meggyilkolta az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösét és feleségét.

Hadibeosztásban a tengeren

Horthy, mint mindenki, a sajtóból követte a fejleményeket. Július 25-én Ausztria–Magyarország megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Szerbiával, 26-án a császár és király elrendelte fegyveres erőinek részleges mozgósítását, ami kiterjedt a hajóhadra is. A következő napon Horthy utasítást kapott arra, hogy vonuljon be a szabadságáról és jelentkezék hadibeosztásra. A polai kikötőben állomásozó Habsburg nevű csatahajó parancsnokává nevezték ki. Az 1900-ban épült, 8300 tonnás, lomhasága, valamint ez időre már gyengének számító fegyverzete és páncélzata miatt avitt Habsburg a II. csatahajóraj 4. osztálya parancsnokának, Karl Seidensacher ellentengernagynak a személyes zászlaját hordozta.

Horthy sorhajókapitányi rangjának megfelelő nagyságrendű hajót kapott és külön megtiszteltetésnek számított a flottában egy vezénylő admirális hajóját irányítani. Csak éppen kevés reménye lehetett arra, hogy harci bevetésre induljon és ütközetet vívjon. Annál valószínűbb volt viszont, hogy akár az egész háborút a kikötőben töltheti. Horthy, idegen lévén tőle a „langyosvíz” mentalitás, nem volt elégedett helyzetével és kilátásaival. Nem óhajtott lehorgonyozva, bolyához kötve tétlenkedni, hanem ki akart futni a tengerre, hogy az Adria mélyére küldjön ellenséges hajókat. Úgy vélte, a háborúban ez a dolga. Miután minderre a Habsburgon aligha kínálkozott esélye, egyáltalán nem volt ellenére, hogy egy jóval kisebb, de lényegesen korszerűbb hajót kapjon. 1915. január elején hadrendbe állították

* Jelen tanulmány egy nagyobb terjedelmű Horthy-biográfia része. Az életrajz 1868–1914 közötti részét ld. Világosság, 1993. 6. sz.

a Novara nevű 3500 tonnás gyorscirkálót, amely 25 ezer lóerős gépeivel óránként 27 tengeri mérföldes vagy még nagyobb sebességet érhetett el. (Összehasonlításképpen: az 1903-ban épült 7300 tonnás Sankt Georg páncélos cirkálót 15 ezer lóerős gépek hajtották 22 tengeri mérföld/óra sebességgel.) Az új hajónak már a neve is az olaszokkal való fegyveres összecsapást sugalmazta: 1849. március 23-án Radetzky tábornagy a lombardiai Novara városánál mért súlyos vereséget Károly Albert piemonti király csapataira.

Igaz, hogy a Novarán csak 10 cm-es ágyúkat helyeztek el, míg a többi flotta hasonló osztályú hajóit általában 12–15 cm-es lövegekkel látták el, a Novara fűgessége, jó manőverezhetősége azonban mérsékelhette a kisebb űrméretű fegyverzetből következő hátrányokat. Anton Haus tengernagy, a flotta parancsnoka úgy ítélte, hogy Horthy nemcsak kiválóan képzett, hanem szerencsés kezű tiszt — neki kell hát adni a vadonatúj cirkálót.

A Habsburg és a Novara, Horthy két hajója vízrebocsátása között eltelt mintegy másfél évtized folyamán korszakváltás zajlott le a Monarchia tengeri hadviselési doktrínájában és flottaépítési koncepciójában egyaránt. Ausztria–Magyarország, amely nem hódított tengerentúli gyarmatokat, immár hagyományosan kontinentális nagyhatalomnak számított. A császár és király a birodalma biztonságát elsősorban szárazföldi hadseregére építette. Az Adria partvidékének ortalazására persze mindig szükség volt hadihajókra is. Ferenc József és a hadvezetés azonban évtizedeken át elegendőnek vélte azt a minimális nagyságú flottát, amely még éppen garantálhatta a tenger melléki tartományok védelmét.

A századelőtől ez a kizárólag defenzívában gondolkodó szemlélet elavulttá és kockázatosná vált. A roszkatag török birodalom balkáni hagyatékáért zajló és mind erőszakosabb formákat öltő torzalkodásban a támadó hadműveletekre is alkalmas hajóhad hiánya Ausztria–Magyarországot hátrányos helyzetbe hozhatta. A századforduló tájékán az elsődleges vetélytársá — a német–osztrák–magyar–olasz ún. hármaspaktum keretében formailag még szövetséges — Olaszország lépett elő. Az itáliai királyság az Adriát „mare nostro”-nak, saját beltengerének szerette volna látni. A Monarchia hatalmi érdekei ezért most már offenzívára is alkalmas flotta megteremtését tették szükségessé. Az új doktrína szerint a hajóhad fegyveres konfliktus esetén támadja meg az olasz partokat, szakítsa meg, de legalábbis zavarja a tengeri összeköttetést, vágja el a kereskedelmi útvonalakat, késleltesse az olasz szárazföldi haderő felvonulását és összpontosítását az Adria mentén lévő körzetekben. Különösen Ferenc Ferdinánd trónörökös és az ő támogatásával Montecuccoli tengernagy flottaparancsnok — Horthy mentora — szorgalmazta, hogy jelentősen emeljék a korszerű hajók építésére fordított összegeket. 1904–1913 között az összes hadikiadáson belül a tengeri fegyverkezés részesedése kb. 10 százalékról kb. 25 százalékra növekedett. A századfordulótól a világháború kezdetéig az osztrák–magyar hajógyárakban építeni kezdtek illetve vízre bocsátottak tíz csatahajót, közöttük négy 20 ezer tonnás, 12 db 30,5 cm-es löveggel felszerelt ún. *dreadnought*-ot, a korszak legmodernebb típusát. Hadrendbe állítottak egy páncélos cirkálót, négy gyorscirkálót, tizenkilenc rombolót, valamint tengeralttjárókat, torpedónaszádokat, monitorokat és speciális kiszolgáló hajókat.¹

1 *Csonkareti Károly: A császári és királyi haditengerészet és a Magyar Királyság (1867–1914). Hadtörténelmi Közlemények 1984. 229–231.; Lothar Höbelt: Die Marine. In: Die bewaffnete Macht. Die Habsburgermonarchie, 1848–1918. Band V. Wien, 1987. 693. ssk.*

A Monarchia ereje még mindig jóval elmaradt Németországtól és Franciaországtól, nem is szólva Angliáról. Az olasz vetélytárssal azonban már megközeleltleg egyenlő helyzetbe került és sikerrel versenyzett vele, különösen a csatahajók építésében. A császári és királyi haditengerészet korántsem csupán egy „fürdőkád-” vagy „operettflottát” jelentett. A térség tengeri hadászatiának amerikai szakértője szerint az osztrák–magyar hajóhad „komoly és zavaró tényezővé vált a Földközi-tengeren, tevékenységét eléggé fontosnak ítélték ahhoz, hogy befolyásolja a világ legnagyobb flottájának diszpozícióját”.²

A piros-fehér-piros hadilobogó alatt hajózó személyzet létszáma szintén jelentősen növekedett. A legénység 1905-ben kb. 10 ezer, 1918-ban kb. 18 ezer fő. Ezen belül a magyarországi honosok aránya 11 százalékról 19 százalékra gyarapodott. A magyar anyanyelvű újoncok hányada az 1905-beli 5,5 százalékról 1913-ban 20,4 százalékra emelkedett.³

A legnagyobb etnikai tömböt természetesen a horvátok képezték, őket követték — sorrendben — a németek, az olaszok, a magyarok, a csehek és a szlovének. A nemzetiségek között bizonyos, korántsem merev munkamegosztás-féle is érvényesült. A németek és a csehek főleg gépészek, villanszerelők voltak, ők kezelték a nehézágyúkat, a magyaroknak jutottak a közepes lövegek és a géppuskák, a horvátok végezték a fedélzeti munkákat és jobbára ők dolgoztak a kazánházban is.

A behajózott vagy hajószolgálatra kiképzett tisztek száma 1905–1913 között 753-ról 936-ra, közöttük a magyar honosok aránya 14 százalékról 17 százalékra növekedett. A tisztikar abszolút többségét németek tették ki, őket követték a magyarok, a horvátok, az olaszok, a csehek, a szlovének és a lengyelek. A tisztikarhoz tartozott még több száz havidíjas, mérnökök, orvosok, hadbiztosok, lelkészek, hadbírák stb.⁴ Egy flottaügyekben valóban mértékadónak elfogadható korabeli angol szakvélemény szerint az osztrák–magyar haditengerészetben a tisztek „kitűnő neveltetésű, széles körű ismeretekkel rendelkező és a végsőkig elkötelezett férfiak”.⁵ Haditettek sorozata bizonyította 1914–1918 között az értékítélet helyességét.

1914 augusztusában a Monarchia haditengerészete számára kedvezőtlen stratégiai helyzetben kezdődött meg a háború. Olaszország a hármasszövetség keretében vállalt és a haditengerészeti együttműködést is magában foglaló kötelezettségei félretételével július 31-én bejelentette, hogy megőrzi semlegességét. A római döntéssel a császári és királyi flotta mozgástere gyakorlatilag az Adriára korlátozódott.

A német főerők Anglia ellen az Északi- és a Keleti-tengeren összpontosultak. Az osztrák–magyar hajóhad egyedül nem szállhatott szembe a nyomasztó fölényben lévő francia és angol ellenfeleivel a Földközi-tengeren. Egységeinek hatótávolsága nem is volt elegendő ahhoz, hogy kifussanak a Földközi-tengerre, majd onnan visszatérjenek anélkül, hogy útközben fűtőanyagot vételeznének. Az olasz kikötők pedig bezárultak előttük, sőt, az ott állomásozó egységek pusztája jelenléte is fenyegetést jelentett az osztrák–magyar hajókra. A Monarchia haditengerésze-

2 L. Höbelt: i. m. 719.

3 Paul G. Halpern: *The Mediterranean Naval Situation 1908–1914*. Cambridge, 1971. 150.

4 Csonkaréti K.: i. m. 250.

5 Idézi Anthony E. Sokol: *The Imperial and Royal Austro-Hungarian Navy*. Annapolis, 1968. 10.

te nem bízott az olasz semlegesség tartósságában és felkészült a hadviselésre az Adria tulsó partját birtokló vetélytársa ellen.⁶

Az osztrák–magyar flotta 1914. augusztus közepétől ismételen eredményesen védekezett a támadó francia hadihajók ellen. Közülük többet elsüllyesztett vagy megrongált. 1915 áprilisától egészen a háború végéig nagyobb francia hajóegységek nem is merészkedtek be az Adriára.

A kétértelmű, bizonytalan állapot olasz viszonylatban 1915. május 23-án véget ért. Olaszország hadat üzent Ausztria–Magyarországnak és a flotta számára a háború új szakasza kezdődött meg. A Monarchia haditengerészetében — a többi országhoz hasonlóan — sajátos „munkamegosztás” alakult ki az egyes hajótípusok között. A könnyű egységek, a gyorscirkálók, a rombolók, a torpedónaszádok és torpedócsónakok, valamint a tengeralattjárók hajtották végre a rajtaütéseket, a felderítő akciókat, az aknatelepítéseket stb., rájuk hárult a hasonló jellegű ellenséges támadások elhárítása is.

A csatahajókkal megvívott egyetlen, nagy, mindent eldöntő ütközetek kora elmúlt. A korszerű csatahajók túlságosan is értékesek és rövid távon pótolhatatlannak voltak. Ezért a hadviselő felek nem kockáztatták meg azt, hogy ezeket esetleg egyetlen bevetésen elveszítsék. A hatalmas úszó erődítmények jobbára a kikötőkben maradtak, hogy pusztá létükkel kölcsönösen sakkban tartsák egymást. „Az »izomerőt« testesítették meg a cirkálók és más kisebb egységek mögött, szerves alkotórészét képezték annak a bonyolult egyensúlyi állapotnak, amely a tengeralattjárókkal és az aknamezőkkel együtt meghatározta, hogy a hadihajók különféle kategóriáit milyen mértékben ésszerű veszélynek kitenni” — jellemezte a tengeri háború új korszakát egy amerikai hadtörténész.⁷

Az osztrák–magyar hadiflotta teljes ereje a háború folyamán csak 1915 májusában és 1918 júniusában futott ki támaszpontjairól támadó hadműveletre. E két alkalom közé eső időben könnyű egységekből álló kisebb kötelékek vettek részt akciókban.

A Novarát a mozgékony, gyors, meglepetésszerű bevetésekre különösen alkalmas egységek között tartotta számon a flotta parancsnoksága. Ezért Horthy gyakran kapott harci feladatokat, amelyekben nemcsak a saját hajóját irányította, hanem ő vezényelte a cirkálókból, rombolókból, torpedónaszádokból álló köteléket. Az 1915. május 23–24-re virradó éjszakán az osztrák–magyar hadiflotta általános támadást hajtott végre az Adria olasz partján lévő városok, kikötők ellen. A Novara, alárendeltségében egy rombolóval és négy torpedónaszáddal, a legészakibb célpont, a Ravenna közelében lévő Porto Corsini támaszpont ellen indult. A parti ütegekkel vívott tűzpárbaj során a cirkáló ágyúi épületeket, berendezéseket rongáltak meg. Az 1915. június 17–18-ra virradó éjszakán a Novara, valamint még egy cirkáló, négy romboló és négy torpedónaszád Velence, majd Trieszt közelében hajtott végre felderítő vállalkozást. Ellenséges hajókkal nem találkoztak. Július 27-én pedig a Novara vezetése alatt hat egység Ancona kikötőjében és az Ancona–Pescara vasútvonal berendezéseiben okozott károkat a hajóágyúk tüzeivel.⁸

6 *Hans Sokol: Österreich-Ungarns Seekrieg 1914–1918.* Wien, 1933. 52.

7 *Paul G. Halpern: The Naval War in the Mediterranean 1914–1918.* Annapolis, 1987. 580.

8 *Érdekes Újság*, 1915. június 27. (Az adatot Szabó Dániel bocsátotta a rendelkezésemre, szívességét ezúton is köszönöm.)

Horthy, elégedetlen lévén a bevetésekkel járó kockázattal arányban egyáltalán nem álló eredményekkel, arra kérte a cirkálóosztály parancsnokát, hogy rendelje át hajóját Cattaróba. Ez a támaszpont ugyanis lényegesen közelebb volt Albániához, amelynek partvidéke 1915 őszén stratégiai fontosságúvá vált. Ide menekült a német-osztrák-magyar-bolgár csapatok együttes offenzívájával legyőzött szerb hadsereg maradványa. A kb. 150 ezer katonát szövetségeseik tengeri úton látták el élelemmel, hadfelszereléssel. A szállítmányok egyik végállomása az albán San Giovanni di Medua kikötője volt. Itt az 1915. december 4–5-re virradó éjszaka a Novara, négy romboló és három torpedónaszád elsüllyesztett illetve megrongált több mint húsz megrakott gőz- és vitorlánhajót. Az akcióban részt vevő egyik romboló foglyul ejtette egy partközélen zátonyra futott francia tengeralattjáró legénységét. Előfordult persze az is, hogy Horthy hiába futott ki hajójával, útja során egyáltalán nem talált ellenséget, avagy olyan túlerőt észlelt, hogy értelmetlen lett volna a biztos pusztulás tudatában ütközetet kezdeni. Ilyen esetekben nem maradt más hátra, mint hogy bosszúsan, dolgvégezetlenül, lehetőleg mihamarabb visszatérni a támaszpontjára.

Horthy képességei igazán a tengeralattjáró-háborúval összefüggésben végrehajtott vállalkozásaiban érvényesültek. Meglehetősen különösen hangzik, hiszen az Adrián részben az osztrák-magyar tengeralattjáró flotta gyengesége, részben tengerföldrajzi okok miatt — egyes akcióktól eltekintve — nem bontakozott ki jelentősebb tengeralattjáró-háború. Az Adria, mint a Földközi-tenger egyik oldalmedencéje, mégis fontossá vált a központi hatalmak számára. A német haditengerészet 1914 augusztusától arra törekedett, hogy mindaddig kerülje a döntő csatát az angol flottával, amíg ennek erejét tengeralattjárókkal és aknákkal lényegesen meg nem apasztja. Így, ha főlényre nem is tehet szert, de legalább kiegyenlítheti az esélyeket. A búvárhajók arra is alkalmasnak bizonyulhattak, hogy elvágják Nagy-Britanniát a hadigazdaság működéséhez nélkülözhetetlen tengerentúli erőforrásoktól, a birodalomtól és az Egyesült Államoktól.

A tengeralattjáró-háború súlypontja 1915 második felében a brit szigetországot környező északi-északnyugati vizekről több okból áthelyeződött a Földközi-tengerre. Ebben a stratégiai jelentőségű elmozdulásban szerepe volt annak, hogy a német vezetés kerülni kívánta egy esetleges háború kirobbanását az Egyesült Államokkal, amely igen érzékenyen reagált kereskedelmi, utasszállító hajók elsüllyesztésére, ha a támadásnak amerikai állampolgárok is áldozatául estek. A Földközi-tengeren egy ilyen konfliktusnak sokkal kisebb volt a valószínűsége, mint az Atlanti-óceánon és melléktengerein, tehát a hajtóvadászat lényegesen csekélyebb külpolitikai kockázattal járt. Nem is szólva arról, hogy a búvárhajók tevékenysége a Földközi-tengeren jóval gazdagabb zsákmányt ígért, mert 1915 áprilisában antant haderők szálltak partra a törökországi Gallipoliban. Céljuk az volt, hogy megnyissák a Márvány- illetve a Fekete-tengerre vezető Dardanellák tengerszorost flottáik számára. Erre a németek azzal válaszoltak, hogy mind több tengeralattjárót vetettek be a Földközi-tengeren, megakadályozandó az angol-francia csapatok utánpótlását. Erre haladt az Angliát ázsiai birtokaival a Szezi csatornán át összekötő birodalmi útvonal is.

A német tengeralattjárók számára azonban saját Északi- és Keleti-tengeri bázisaik túlságosan messzire helyezkedtek el ahhoz, hogy Földközi-tengeri portyáikra onnan induljanak, majd oda térjenek vissza. Kézenfekvő megoldásnak kínálkozott az a lehetőség, hogy honi támaszpontjaik helyett az osztrák-magyar

kikötőket használják. Ezt a megoldást ideig-óráig megkönnyítette, hogy Olaszország 1916 augusztusáig nem került hadiállapotba Németországgal.

Az első, kisméretű német tengeralattjárókat 1915. március végén szétszedett állapotban, vasúton szállították Polába, és itt szerelték össze. Tekintettel kis hatótávolságukra, bevetési körzetükbe, a kisázsiai partokhoz vezető útjuk kezdeti, adriai szakaszát egy osztrák–magyar felszíni hajó vontatókötelén tették meg. Az UB8 jelzetű búvárhajót Horthy gondjaira bízta. Ez volt az első feladata új cirkálójával. A Novara parancsnoka 1915. április 30-án kapott utasítást arra, hogy a tengeralattjárót minél hosszabb útvonalon, az Adriáról a Jón- illetve a Földközi-tengerre vezető Otrantói-szoroson túl vontassa, lehetőleg a Matapan-fokig, Görögország legdélibb pontjáig. A titkos parancs előírta, hogy a megbízatást saját hajója biztonságát szem előtt tartva hajtsa végre, ezért az Otrantói-szoroson éjszaka haladjon át és maradjon távol az olasz partoktól. Az óvatosságot az indokolta, hogy a feszült politikai helyzet miatt bármikor számítani lehetett a háború kitorására Olaszországgal.⁹

Horthy minden eshetőségre felkészült, amikor a Novara a vontatmánnyal május 2-án kifutott Polából. A cirkáló kéményét vitorlavászonból készült huzattal elfedte, e fölé pedig egy messziről kéménynek látszó drótvázú hengert eskáballatott össze. Így hadihajója — tisztes távolságból — egy békés tehergőzösnek tűnhetett. Szerencsével hajóztak, mígnem május 6-án délelőtt Kephallónia sziget magasságában, a Matapan-foktól kb. 100 tengeri mérföldnyire francia rombolók gyanúsnak találták a „teherhajót”, és úgy tűnt, fel akarják tartóztatni. A jókora Novara mögött úszó tengeralattjárót a franciák nem vették észre. Horthy azonnal parancsot adott arra, hogy oldják el a vontatókötelet, a tengeralattjáró merüljön alá és önállóan folytassa útját. A Novarától eltávolította az álcázást és felvonatta a hadilobogót. A rombolók ekkor észlelték, hogy egy cirkálóval, vagyis egy náluk lényegesen erősebb hajóegységgel akadtak össze. Tisztes távolban maradtak és segítséget kértek a Korfu szigetén állomásozó francia hajórajtól. Horthynak gyorsan kellett döntenie, merre térjen vissza, minden perc számított. A Novara parancsnoka jó érzéssel és még a megfelelő pillanatban választotta az északi irányt, az olasz csizma sarkán lévő Santa Maria di Leuca felé vezető útvonalat. Így egérutat nyert és háborítatlanul érkezett meg Polába.

Horthy teljes sikerrel hajtotta végre első háborús feladatát. Sőt, ennél délebbre nem is igen hajózott ki a Jón-tengerre az Adriáról osztrák–magyar felszíni egység a háború folyamán. Az angol és a francia haditengerészet vezetői pedig bizonyára elgondolkodtak azon, vajon mennyire hatékony az Otrantói-szoros őrzése, ha egy ellenséges cirkáló keresztül-kasul áthaladhatott rajta.

Még ennél is nagyobb gondot okozott az antant hadvezetés számára, hogy 1915 őszén nagyobb méretű, kb. 800 tonnás, négy torpedócsővel és egy darab 8,8 vagy 10,5 cm-es ágyúval felszerelt német tengeralattjárók érkeztek az adriai bázisokra. Számuk 1917 januárjában 26-ra emelkedett. 1917 októberében 32 német és 14 osztrák–magyar búvárhajó vett részt az 1917 februárjában meghirdetett korlátlan tengeralattjáró-háborúban. A Földközi-tengeren az egész háború folyamán a német és az osztrák–magyar tengeralattjárók több mint 1400 hajót süllyesztettek el, 3,2 millió tonnát meghaladó hajóterrel, ami az antant teljes veszteségének kb. 26 százalékát tette ki.¹⁰

⁹ Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) K. 589. Horthy-iratok III. 9.
¹⁰ *Wilhelm Wolfstast*: *Der Seekrieg 1914–1918*. Leipzig, 1938. 173.; *H. Sokol*: i. m. 509., 518.

A központi hatalmak tengeralattjárói Olaszország hadbalépése után is szinte akadálytalanul haladtak át az Otrantói-szoroson a Földközi-tengerre. Az antant legjobb ellenlépése az lett volna, ha Polát és Cattarót szoros blokád alá veszik. Ehhez azonban hiányzott a kellő erő. Maradt a „második legjobb megoldás”: „el-dugaszolják” az Adriát az Otrantói-szorosban. A brit admirális már rendelkezett haditapasztalattal hasonló feladat megoldásában. A gallipolii partraszállást támogató hajók tengeralattjárók elleni védelmére — a felszíni hadihajókon kívül — első ízben alkalmaztak mintegy száz halászhajót, amelyek bolyákhöz erősített jelzőberendezéseket és aknákkal felszerelt acélhálókat vontattak. A La Manche-csatornán (a doveri szorosban) szintén többszáz halászhajót, felfegyverzett jachtot vetettek be ugyanilyen célból.

1915 őszétől az antant haditengerészeti vezetése hasonló módszerrel kísérletezett az Otrantói-szoros elrekesztésére. Lényegesen megnehezítette azonban a dolgot, hogy itt egy 57 km széles és 120 km hosszú víziútról volt szó, míg Dover és Calais között a távolság csak 32 km. Aknazárról a 651 m-es küszöbmélység miatt szó sem lehetett.

1915 szeptemberétől 65, 1916 végéig kb. 120 brit halászhajó érkezett olasz kikötőkbe. Innen kifizetve hatos osztagokban angol tengerésztisztek parancsnoksága alatt rendszeresen őrzésként az Otrantói-szorosban. A hajók a brit flotta Tartalék-állományú Halászhajó Osztagához tartoztak és a háború tartamára mozgósított halászok teljesítettek rajtuk szolgálatot. A hajók kb. 20, később kb. 40 m mélyre nyúló, jelzőberendezésekkel és részlegesen érintőaknákkal is ellátott drótkötélhálókat vontattak, egymást követve lassú menetben nyugatról keletre. A halászgöcsöket kis űrméretű gyorstüzelő ágyúkkal és vízbombákkal is felszerelték. Védelmükre cirkálók, rombolók, vízirepülőgépek járőröztek a szorosban és állottak készenlétben Brindisiben, Valonában, Korfun és más kikötőkben. 1916-ban a Földközi-tenger és az Égei-tenger partvidékén az otrantói zár volt az antant legfontosabb hadművelete.¹¹ Egy ilyen széles, az olasz csizma sarkától Korfu szigetéig és az albán partokig terjedő tengerszorost persze nem lehetett a rendelkezésre álló hajókkal teljes mértékben ellenőrizni. A járőrök között mindig maradtak rések, a hálók sem nyúltak le eléggé mélyre, ily módon valahol, valahogy a tengeralattjárók átsiklottak az őrhajók között vagy alatt. Magának a zárnak egy becslés szerint csak kb. hat bűvárhajó esett áldozatul.¹²

A zár mégis állandó veszélyt jelentett, amelyet külön kockázati tényezőként kellett tekintetbe venniük a tengeralattjáró parancsnokoknak, amikor a Földközi-tengerre indultak, és még inkább nehezítette a hazatérést az Adria biztonságába. „Kilőtt, üres torpedócsövekkel, már nagyon szűkös készletekkel és kimerült idegekkel, néha napokat a víz alatt töltve várták a kedvező pillanatot, hogy a számtalan veszélyt rejtő kábelek között átcsúszhassanak” — írta a visszaút gyötrelmeiről egy kortárs tengerésztiszt.¹³

11 P. G. Halpern: *The Naval War* i. m. 276.

12 Nikolaus von Martiny: *Bilddokumente aus Österreich-Ungarns Seekrieg 1914–1918*. Graz, 1939. 139.

13 Scholtz Andor: *Az otrantói ütközet*. Otrantó, 1917. május 15. Bp., 1927. 11.

A Monarchia haditengerészeti erőinek a legfontosabb feladata 1916-tól az otrantói zár feltörése volt. Az osztrák–magyar flotta egységei folyamatosan feldehítették az ellenséges erőket. Az adatok birtokában a flotta vezetése offenzív vállalkozást kezdeményezett a járőröző hajók és a támogató nagyobb egységek megsemmisítésére. A támadás célja az volt, hogy a hajóban és emberben elszenvedett veszteségek az antant számára túlságosan „költségessé” tegyék a zár fenn tartását.

A hadműveletek csak Cattaróból indulhattak ki, hiszen Pola túl messze volt. Így az észak-adriai bázison összpontosított csatahajókra sem lehetett számítani. A zárat könnyebb egységek, cirkálók, rombolók, torpedónaszádok ostromolták. Cattaro sem feküdt valami közel Otrantóhoz, kb. 130 tengeri mérföldnyire, tehát mintegy háromszor akkora távolságra, mint a bármikor beavatkozásra kész antant hadihajók támaszpontjai az olasz és az albán partokon, valamint Korfu szigetén. Ezért a sebesség hangsúlyozottan érvényesült a bevetésre szánt osztrák–magyar hajók kiválasztásánál. A Novarát mintha éppen ilyen akciókra építették volna! 1915 őszén ezt Horthy előljárói is belátták, és javaslatára hajójával együtt Polából Cattaróba helyezték át.

A Novara innen hajtotta végre 1916. július 8–9-re virradó éjjel az első támadását az Otrantói-szorosban járőröző angol hajók ellen, közülük kettőt elsüllyesztett, kettőt megrongált, és kilenc angol tengerészt foglyul ejtett.¹⁴ Horthy a további hadműveletek szempontjából fontos jelenséget tapasztalt: megállapította, hogy a záróvonalat az eredeti pozíciónál délebbre, Santa Maria di Leuca foka és Fano szigete közé helyezték át. Horthy úgy vélte, hogy a három korszerű gyorscirkáló, a Helgoland, a Novara és a Saida napvilágnál egyidőben végrehajtott rajtaütése az egész zárat felgöngyölítheti. Alexander Hansa ellentengernagy, a cirkálóflotta parancsnoka jóváhagyta az elképzelését. Horthy 1917. március–áprilisban kimunkálta a részletes tervet, amelyet csak nagyon szűk körben ismertek. A koratavaszi hónapokban az osztrák–magyar hadihajók szinte „elhanyagolták” az Otrantói-szorost, hogy az antant parancsnokságban hamis biztonságérzetet keltsenek.

Horthy a hadműveletekben ismét alkalmazta az 1915 májusában már bevált álcázási módszert. Cirkálói eredeti árbocát eltávolíttatta, és azokat jóval rövidebb acélrúddal helyettesítette. Így remény volt arra, hogy az ellenséges őrhajók megfigyelői a sötétben végrehajtott megközelítés során, amikor csak a hajók sziluettjei vehetők ki, baráti rombolóknak vélik az osztrák–magyar egységeket. Ezzel késleltetni lehetett a támaszpontjaikon várakozó nagyobb antant hadihajók riasztását.

Horthy elővigyázatosságát mutatja, hogy a Novarára egy 70 mm-es légvédelmi ágyút is felszereltetett. Azzal is számolt, hogy — minden manőver ellenére — erősebben felfegyverzett cirkálókkal kerülhetnek szembe. Ezért a többi hajó parancsnokával előre megállapodott abban, hogy szükség esetén mesterséges köd leple alatt közelebb lopóznak az ellenséghez, és ily módon eredményesen használhatják kisebb hatótávolságú lövegeiket. A támadás esélyeit növelhette, ha az ellenség figyelme megoszlik. Ezért a haditervhez hozzátartozott, hogy két romboló elterelő célzatú támadást hajt végre az albániai Valona kikötőjének közelében.

14 Österreichisches Staatsarchiv (Wien). Kriegsarchiv, (a továbbiakban ÖStA KA.) Ms. OK. 4196 (VIII-1/1)

Az alapos és sokrétű előkészületek után 1917. május 14-én este futott ki a Novara, a Saida és a Helgoland Cattaróból. A köteléket Horthy vezette. A három cirkáló előre meghatározott időpontban és helyen még az éjszaka folyamán elvált egymástól. A Saida az eddig követett irányba, a Helgoland nyugat, a Novara kelet felé haladt tovább. A cirkálók pirkadat után, 4²⁰–5¹⁹ között támadták meg a halászgözösöket, közülük 14-et elsüllyesztettek (ebből ötöt a Novara) és hetet megrongáltak.

A kis hajókon tengeredett, bátor emberek szolgáltak, akik 57 mm-es ágyúikból tüzeltek, amíg lehetett. Közben rakétákkal és rádiójelekkel riasztották a fedező erőket. A küzdelem egyenlőtlen volt, de a korszak tengeri hadviselése még nem nélkülözte teljesen a lovagiasságot. A cirkálókról felszólították az ellenállást beszüntető kis gözösök legénységét, hogy szálljanak csónakba, és csak ezután süllyesztették el a hajójukat.

A rajtaütés egy rövid óra alatt lezajlott. A három cirkáló számára csak ekkor, május 15-én kora reggel kezdődött a vállalkozás igazán veszélyes szakasza: visszatérni fényes nappal a szoroson és Dél-Adrián át Cattaróba, amikor már szántják feljüket a hullámokat a mozgósított ellenséges cirkálók és más hadihajók. Brindisi kikötője 40 tengeri mérfölddel közelebb volt a halászhajó-vonalhoz, mint Cattaro.

A halászhajóktól kapott jelentések alapján Brindisi kikötőjéből Alfredo Acton olasz ellentengernagy parancsnoksága alatt a kora hajnali órákban kifutott két angol cirkáló és több olasz romboló. Időközben olasz és francia rombolók már megtámadták az osztrák–magyar cirkálókat, amelyek az eredeti haditerv szerint reggel hét óra tájban a Linquetta-foknál találkoztak. A rombolókat megtévesztette az álcázás és Horthy hajóit szintén rombolóknak vélték. Rövid tűzpárbaj után vált csak nyilvánvalóvá tévedésük, ekkor félbeszakították az ütközetet és tiszt, kb. tíz tengeri mérföldnyi távolságban követték a cirkálókat, amelyek mozgását folyamatosan jelentették az üldöző angol–olasz köteléknek.

A Dartmouth és a Bristol brit cirkálók befogták 15,2 cm-es ágyúik lőtávolságába az osztrák–magyar hajókat és 9²⁸-kor megkezdték a tüzelést. Horthy hajóinak 10 cm-es lövegei még nem érték el az ellenséget, ezért 9³⁰-kor parancsot adott arra, hogy mesterséges ködöt fejlesszenek. A ködből kibontakozva, és így csökkentve a lőtávolságot, a Novara, a Saida és a Helgoland választúzet nyitottak a brit cirkálókra. A két kötelék a tüzérségi párbaj közben párhuzamosan futott északnyugati irányba előbb nyolc, majd négy-öt kilométer távolságban egymástól.

A Novara több súlyos találatot kapott. Tíz óra után tíz perccel egy lövedék szétrombolta a parancsnoki hidat. Horthy megsebesült a fején és mindkét lábán. Mégsem hagyta el a fedélzetet, hanem hordágyról adott ki további parancsokat, mígnem eszméletét veszítette a vérvesztéstől, a sokkhatástól és különösen a gránátrobbanások következtében szállongó füstgázoktól, amelyeket fekvő helyzetben óhatatlanul belélegzett. A parancsnokságot, miután az első tiszt már korábban elesett, a következő rangidős, Stanislaus Witkowsky sorhajóhadnagy, a hajó tüzértisztje vette át. Horthy később magához tért és ismét átvette a kötelék vezetését, miközben a Novara irányítása Witkowsky dolga maradt.

Még egy óra sem telt el a kapitány sebesülése után, mikor a Novara is mozgásképteleivé vált. Egy találat használhatatlanná tette azt a kondenzátort, amely az elhasznált gőzt tápvízzé alakította a kazánok számára. A kazánokat kioltották, a hajó megállt. Bonyolult és veszélyes művelet vette kezdetét. A Saida az ellenség tüzeiben, a Helgoland fedezete alatt, vontatókötélre vette a Novarát.

Időközben mindkét fél további erősítéseket küldött a csata színhelyére. 11³⁰-kor egy olasz cirkáló és három olasz romboló csatlakozott Acton ellentengernagy csoportjához. Cattaróból pedig — Horthy távmondatára — két romboló és négy torpedónaszád kíséretében kifutott a Sankt Georg páncélcirkáló, amely 24 cm-es ágyúival lényegesen felülmúlta a brit és olasz hajók tűzerejét. Megindult még, jóval lassabban ugyan, Horthy egy korábbi hajója, a szintén nagy kaliberű ágyúkkal felfegyverzett Budapest csatahajó három torpedónaszád fedezetével.

Persze időbe telt, amíg a Sankt Georg 14 km-re, vagyis lőtávolságra megközelítette az angol–olasz köteléket. A Novara és testvérhajói, különösen az ellenséges erősítés megérkezése után, már-már reménytelen, szinte vert helyzetbe kerültek. Az olasz parancsnoknak még kb. egy óra állott volna rendelkezésére a Sankt Georg fenyegető ágyúinak közelbe jutásáig ahhoz, hogy végső csapást mérjen a megrokkant Novara-csoportra.

Horthynak és kötelékének különös szerencséjére azonban Acton nem volt egy Nelson vagy Tegetthoff alakatú harcias admirális, mindvégig tétován, túlzott óvatossággal vezette a csatát és nem törekedett arra, hogy eltökélten érvényesítse erőfölényét. Witkowsky sorhajóhadnagy harcjelentésében megjegyezte, hogy az ellenség oldalán „az egész ütközet folyamán észlelhető volt az elszántság és a vakmerő támadó kedv hiánya”.¹⁵

Déltájban, amikor messzi távolból láthatóvá vált a Sankt Georg kéményeinek füstje, Acton parancsára hajói sietősen távoztak a csata színhelyéről. Útjukon Brindisi felé egy német tengeralattjáró olyan súlyosan megrongálta a Darthmouthe angol cirkálót, Acton zászlóshajóját, hogy vontatásra szorult és több hónapra kiesett a csatasorból. Egy, időközben a kötelékhez csatlakozott francia romboló pedig aknára futott és elsüllyedt.

A Novara és a Sankt Georg csoportok 12³⁰ tájban egyesültek és elindultak honi kikötőjük felé, ahová az esti órákban érkeztek meg. „A kötelék befutása a cattarói öbölbe, élén a kis cirkálókkal, olyan volt mint egy diadalmenet az erődök és a hajók legénységének viharos hurrá kiáltásai közepette” — jelentette Hansa tengernagy a flotta parancsnokának.¹⁶

Horthy sebeit ideiglenesen a cattarói öbölben állomásozó kórházhajón látták el, mert még nem kívánt kórházba vonulni. Ragaszkodott ahhoz, hogy a parancsnoki hídon hordágyon fekvő ő maga vezesse a Novarát Polába, ahol a hadiflotta javítóműhelyei üzemeltek. A cirkálót nyolc napon belül ismét harcrakész állapotba hozták.¹⁷

Horthyt 1917. június 23-án egy bécsi hadikórházban megműtötték. Ekkor távolították el a bal alsó lábszárából és a jobb térdhajlatából a még bent lévő repeszdarabokat. Néhány nap múltán, bár még kívánatos lett volna további kórházi ápolása, Horthy hazatért Kenderesre. Tortúrája azonban még nem ért véget, mert az utókezelés során Budapesten egy újabb műtétet hajtottak végre rajta. Végül szeptemberben, immár teljes felgyógyulása után, Horthyt a Prinz Eugen korszerű csatahajó parancsnokává nevezték ki.¹⁸

15 OL Horthy-iratok III. 9–7.

16 ÖStA KA Ms. szn. Anton Hansa altengernagy jelentése. 1917. máj. 18.

17 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL) Personalia (a továbbiakban Pers.) 23. Dietrich Richárd iratai.

18 Az 1912-ben épült, 20 ezer tonnás csatahajó a Tegethoff osztályhoz tartozott, 12 db 30,5 cm-es ágyúval szerelték fel.

Az otrantói csata az osztrák–magyar hadiflotta Horthy Miklós vezette cirkáló-kötelékének győzelmével végződött. A tengeri háború egészét tekintve csupán helyi és részleges siker volt ez. Horthy „egy eleve nem nagyon jelentős akadály hatékonyságát átmenetileg tovább mérsékelte”.¹⁹ A hadművelet annyit eredményezett, hogy május 31-től az Otrantói-szorosban felfüggesztették az éjszakai járőrözést. Az angol haditengerészeti vezérkar „az osztrák–magyar cirkálótámadásnak a halászhajók legénységére gyakorolt hatásával” indokolta a döntését. A halászhajók ezután a nappali órákban sem tartózkodtak állandóan az Otrantói-szorosban, hanem naponta két-három ízben, nagyobb sűrűségben és rombolók kíséretében indultak ellenőrző útjaikra. Végül, hosszas viták után, 1918. február elején egy 18 km hosszú hálót fektettek le Fano, Samothrake és Korfu szigetei között.²⁰

Mindez nem jelenti azt, hogy egy olyan világrengető és a háború sorsát befolyásoló ütközet zajlott volna le, ahogyan később a csata a kormányzói legendáriumban megjelent. Horthy pályafutásának azonban Otranto kiemelkedően fontos állomása, tengerésztszti tevékenységének pedig mindenképpen a tetőpontja volt. Maradéktalanul teljesítette parancsnoki kötelemait, és teljes mértékben érvényesültek személyiségének értékei. Túlerőben lévő ellenséggel szemben vívott kemény küzdelemben körültekintően, mégis merészen irányította a Novarát és csoportját. Lövedékek záporában hősiiesen helytállott cirkálójá parancsnoki hídján. Képességei, lelki diszpozíciói erre tették őt igazán alkalmassá.

Horthy az otrantói csatával országosan ismertté vált. Az ütközetről 1917. május 8-án közzétett hadijelentés még nem említette meg a nevét. A *Világ* című napilap azonban a hivatalos információval egyidejűleg bécsi magánértesülést is közölt. A hír szerint a sebesültek között van Horthy sorhajókapitány is, „aki ezenkívül már több tengeri ütközetben kitüntette magát”.²¹ Majd június 6-án a napilapok publikálták a császári és királyi sajtóhadiszállás részletesebb beszámolóját. Eszerint az otrantói csatában Horthy Miklós sorhajókapitány irányította a flotta egységét, amely „gyönyörűen megvalósította” a merész tervet.²² A sikeres tengerésztszti nevét bizonyára sokan megjegyezték. Végére is nem egy mindennapos, ráadásul egy magyar parancsnok nevéhez fűződő haditettéről volt szó.

Az osztrák–magyar hadiflotta parancsnoka

Horthy hajója, a Prinz Eugen, miként a másik három osztrák–magyar „*dreadnought*”, a Polában horgonyzó 1. csatahajóraj II. osztályának a kötelékébe tartozott. A „fleet in being”, a „flotta ereje a léteben van” defenzív doktrína jegyében bizonyosan téltlenségére volt kárhözta. A nehéz egységek 1915. május 25., az olasz partok elleni támadás napja óta nem hagyták el a kikötőt.

Bár a nagy hajók nem mozdultak ki, a világ zaja csak beszüremlett a haditengerészeti bázisaira. Eljutott a híre az oroszországi forradalmak, a központi hatalmak és Szovjet–Oroszország megbízottai között Breszt-Litovszkban folyó béketárgya-

19 P. G. Halpern: *The Naval War* i. m. 365.

20 H. Sokol: i. m. 393.

21 *Világ*, 1917. május 9.

22 *Budapesti Hírlap*, 1917. június 6.

lásoknak, Wilson amerikai elnök 14 pontjának, valamint az 1918 januárjában Ausztriában, Csehországban és Magyarországon kirobbant hatalmas sztrájkoknak. „A hírek persze csak töredékesen érkeztek, bizonytalanok maradtak, csupán szükösen csörgedeztek a forrásokból, néhány újságcikk itt, egy frissen behajózott matróz elbeszélése ott, mohón fülelve, gyorsan, suttogva továbbadva... a Kelet távoli villámainak nyugtalan játéka egy új békét és egy új világot csillogtatott meg”²³ — jellemezte a hangulatot Richard Plaschka osztrák történész. A békevágy és a már alig elviselhető nélkülözés okozta elégedetlenség a tengerészlegénység jelentős részében 1918 elején cselekvésre ösztönző érzületté vált.

A forrongás Polában 1918 januárjában az arzenál munkásainak — békés meg egyezéssel végződő — sztrájkjában, több hajón pedig kisebb-nagyobb engedetlenségben nyilvánult meg. A február első napjaiban Cattaróban kirobbant matrózfelkelés elszigetelt maradt, nem terjedt át a haditengerészet többi támaszpontjára. Persze Pola sem volt teljesen nyugodt. Itt a hajók legénysége különös módon szó szerint hangot adott az elégedetlenségének. A matrózok minden ok vagy parancs nélkül, sőt a flotta vezénylő admirálisának kifejezett tilalma ellenére, hangos „hurrá” kiáltásokat hallattak. Njegovan tengernagy utasítása értelmében „a hurrá eddigelé örömkialtás, magasztos üdvözlés volt. Néhány hajó legénysége azonban demonstratív lármázássá változtatta... Az ilyen tüntetést a leghatározottabban megtiltom.”²⁴

Nem ismeretes, kinek, melyik hajón jutott eszébe, hogy a diadalt, örömet kifejező jelszót csak úgy beharsogják a világba, amikor pedig semmi ok nem volt az ünneplésre. A csatakiáltás ilyen kifordított, inverz módon való használata nyilván éppen a keserúséget, a reménytelenséget és a lázadó dühöt fejezte ki.

A hurrázást megtiltó parancsnak Horthy a szó legszorosabb értelmében érelyes kézzel szerzett érvényt. Sajátkezüleg részesítette testi fenyítésben a lármázó, engedetlen matrózokat, ily módon a saját hajóján minden különösebb további atrocitás nélkül fenntartotta a fegyelmet.

Talán érelye okán terjedt el róla később, hogy ő verte le a cattarói lázadást. Holott Horthy 1918 februárjában Polában maradt és nem is járt a felkelés színhegyén. Mégis, közvetve a cattarói eseményeknek tudható be egy újabb, minden eddiginél jelentősebb fordulat karrierjében.

Horthy Miklós sorhajókapitányt IV. Károly császár és király 1918. február 27-én ellentengernaggyá és egyidejűleg az osztrák–magyar hadiflotta parancsnokává nevezte ki. Az uralkodói kegy teljesen váratlanul érte Horthyt. A tengerészeti tisztikarban ugyancsak értetlenséget és meghökkenést váltott ki a szokatlan döntés. Aligha fordult még elő, kivéve persze az uralkodóház tagjait, hogy olyan mértékben figyelmen kívül maradjanak a rangidő megszabta hierarchikus rend törvényei, ahogyan ez jelen esetben történt. Horthy előtt a tisztii lajstromban 24, az övénél régebbi ranggal rendelkező, tehát tengernagyi előléptetésre inkább jogosult sorhajókapitány állott. Flottaparancsnoki kinevezését pedig 15 tengernagyi rendfokozatú személy mellőzésével kapta.²⁵

23 *Richard G. Plaschka: Cattaro — Prag. Graz-Köln, 1963. 17.*

24 *ÖStA KA. Ms. PK. 434/1918. (XV⁴/13)*

25 *Almanach für die k. u. k. Kriegsmarine. Pola, 1917. 667.*

IV. Károly a trónra lépése, 1916 novembere óta birodalma vezető posztjait új személyekkel töltötte be. Kicsérélte az osztrák és a magyar miniszterelnököt, a közös külügyminisztert és a hadsereg vezérkarának főnökét.

A haditengerészetnek az uralkodó — a flotta passzív és alárendelt szerepe következtében — egészen Cattaróig nem sok figyelmet szentelt. A felkelés után azonban — Zita császár- és királyné emlékezései szerint — „megparancsolta a hadiflotta egész helyzetének haladéktalan felülvizsgálatát”.²⁶ A feladatot Károly István főherceg tengernagy kapta, aki nem titulussal, hanem képzettségével és hosszas szolgálataival nyert tekintélyt, megbecsülést a flottában. A főherceg IV. Károly személyes megbízottjaként február közepén Cattaróban és Polóban meghallgatta több vezető beosztású admirális jelentését, kikérte Montecuccoli tengernagy nyugállományú flottaparancsnok véleményét, majd beszámolt tapasztalatairól az uralkodónak. Február végére kialakult a haditengerészet új vezetési koncepciója. Az elgondolás lényegét a magasabb parancsnoki kar megfiatalításának célzatával végrehajtott személycserék jelentették, s ezekkel összefüggésben módosult a felső szintű irányítási struktúra is.

Ausztria–Magyarország tengeri és folyami fegyveres erőinek vezető tisztségeit 1917 tavaszától Maximilian Njegovan tengernagy — a császár és király megbízásából — a saját kezében egyesítette. Ő volt a hadügyminisztérium haditengerészeti osztályának a vezetője, az egész haditengerészet, valamint a hadiflotta parancsnoka. Njegovan a defenzív taktika következetes híveként azt hangoztatta, hogy csatahajói csak akkor futnak ki a kikötőjükből, amikor az olasz flotta már Pola előtt áll. Nemesak a harcmodorban tanúsított passzivitást, hanem közismert volt általános nemtörődomsége és lagymatagsága; úgy tűnt, hogy ő már mindent feladott.²⁷ Az admirális működésének burkolt bírálatát tartalmazta báró Stephan Sarkotić vezérezredesnek, Bosznia–Hercegovina–Dalmácia vezénylő tábornokának 1918. február 10-én kelt jelentése: „Mindenképpen indokolt a haditengerészet erőteljesebb militarizálása és a tisztikar szorosabb kapcsolata a legénységgel.”²⁸

A császár és király katonai irodája 1918. február 27-én közölte a flottaparancsnokkal, hogy le kell mondania tisztségéről, egyúttal hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a visszalépését és a nyugdíjba vonulását „mint saját kérésére” történő aktusokat hozzák nyilvánosságra. A tengernagynak ez már aligha számított, ezért beleegyezett a „stilizálásba”, ahogyan kincstári nyelven az ügyletet nevezték.²⁹ A császár és király, Károly István és Montecuccoli döntöttek az utódlásról. Minden valószínűség szerint a tengerész-főherceg javasolta azt, hogy Horthy Miklóst nevezzék ki a hadiflotta parancsnokának. Ez admirálisi ranggal járó beosztás volt, ezért Horthy megkapta az ellentengernagy rangot, amely a szárazföldi hadseregben a vezérőrnagynak felelt meg.

26 *Gordon Brook-Sepherd*: Karl I. Des Reiches letzter Kaiser. Wien–München, 1976. 152. (Károly osztrák császárként e néven mint az „első”, magyar királyként mint a „negyedik” uralkodott.)

27 *P. G. Halpern*: The Naval War i. m. 447.; *Aus der Marine Dienstzeit des Konteradmirals a. D. Erich Heyssler* (a továbbiakban: *E. Heyssler*) ÖStA KA. B1174:2. 45. (A forrásra Dr. Peter Brouček úr, a bécsi Kriegsarchiv főlevéltárosa hívta fel a figyelmemet, szívességét ezúton is köszönöm.)

28 ÖStA KA. Ms. PK. 815/1918. (XV–⁴/13)

29 ÖStA KA. Archiv der Militärkanzlei, ⁶⁶⁻¹/7.3 1141. A következő hetekben leváltották még Paul v. Fiedlert, a polai hadikikötő vezénylő tengernagyát, Georg Ritter v. Kirchmayr altengernagyot, a polai arzenál parancsnokát és Karl v. Seidensacher tengernagyot, a III. csatahajóosztály parancsnokát.

A megbízásban nyilván szerepe volt annak, hogy az ötven esztendőes Horthy hozzávetőleg egy évtizeddel volt fiatalabb a hivatalban lévő és vezénylő tengernagyoknál. Saját kortársai közül pedig az otrantói csatában szerzett reputációja, valamint udvari kapcsolatai emelték ki. Merész, határozott, kezdeményező szellemű hajóparancsnoknak ismerték. Az uralkodó és tanácsadói azt várták tőle, hogy e tulajdonságait a haditengerészetnek a háborúban e legfontosabb posztján is érvényre juttatja, képes lesz arra, hogy megújítsa a flotta megkopott ütőképességét és felfrissítse a hosszas tétlenségben ellankadt harci szellemét.

IV. Károly jogosan kételkedett abban, hogy minden érdekelt fél valóban megérti és akceptálja mellőzését. Ezért szükségesnek tartotta, hogy külön parancsban nyugtassa meg a tengernagyokat és tengerésztiszteket: „nagybányai Horthy Miklós ellentengernagyot különös bizalmam helyezte a flottaparancsnok tisztségébe. Ezáltal rangidősebb, kiemelkedő érdemekkel rendelkező tengernagyok és sorhajókapitányok kerültek egy náluk rangban fiatalabb admirális alárendeltségébe. Ezek az urak ne lássanak intézkedésemben bizalmatlanságot személyükkel szemben. Bárha haditengerészetem néhány magas beosztásában fiatalításnak kell történnie, elvárom tengerésztisztjeim kipróbált kötelességérzetétől és hazafiságától, hogy a fiatalabb tengernagynak alárendeltek, tudatában az idők komolyságának, a legjobb tudásuk szerint szolgáljanak, és teljes mértékben támogatják a flottaparancsnokot.”³⁰ IV. Károly tehát még trón tekintélyéből is kölcsönözött valamit a császári és királyi hadiflotta új parancsnokának, hogy megerősítse őt a hivatalában.

Horthy helyzetét megkönnyítette, hogy nem kapta meg elődje összes tisztségét. Az uralkodó — éppen az idősebb generációra való tekintettel — kompromisszumos módon átrendezte a funkciókat. A haditengerészet főparancsnokságát ő maga vette át. Franz Ritter von Keil altengernagyot a saját személye mellé rendelte mint „legfelső szolgálatra beosztott tengernagyot”, Franz Holub ellentengernagyot pedig kinevezte a hadügyminisztérium haditengerészeti osztályának vezetőjévé.

A „szentháromságon” belül, ahogy az új vezetést a haditengerészetben elkelesztették, bonyolult munkamegosztás alakult ki. Horthy kötelmei lényegében megegyeztek a szárazföldi hadsereg vezérkari főnökének teendőivel. Az ő dolga volt a flotta hadműveleti vezetése, kiképzése, hadrafoghatóságának biztosítása. Nagyobb hadműveleteket csak a császár és király előzetes hozzájárulásával kezdeményezhetett, fontosabb személyi ügyekben pedig a hadügyminisztérium haditengerészeti osztályának vezetőjével egyetértésben hozhatott döntéseket. A haditengerészeti osztály a központi irányítás és igazgatás hatóságaként működött, ügykörébe tartozott minden olyan intézmény, amely nem tagolódott be a flottaparancsnok alárendeltségébe. Keil altengernagy voltaképpen összekötőtisztként tevékenykedett egyfelől IV. Károly, másfelől Horthy és Holub között. Feladatai közé tartozott az uralkodó parancsainak átvétele, továbbítása és végrehajtásuk ellenőrzése, jogában állott, hogy rendszeresen megismerje a flottát és két partnerének egyetértésével személyi javaslatokat tegyen legfelsőbb helyen. A három tengernagy a számos súrlódási felület ellenére lényegében zavartalanul működött együtt, amíg egyáltalán létezett osztrák–magyar haditengerészet.³¹

30 ÖStA KA. Ms. PK. 1144/1918. (IX⁴/₆)

31 *Walter Wagner*: Die obersten Behörden der Kriegsmarine 1856–1918. Wien, 1961. 112.

Horthy Miklós ellentengernagy 1918. március 2-án vette át hivatalosan a császári és királyi hadiflotta parancsnokságát. Életében először került olyan tisztségbe, amelynek betöltésére nem rendelkezett megfelelő képzettséggel és elegendő tapasztalattal. Nehéz hajórajt vagy osztályt nem vezényelt, nem sajátította el a flottaszintű hadműveletek tervezéséhez és vezetéséhez szükséges elméleti ismereteket sem. Egy kor- és kartársa, Heysler sorhajókapitány szerint Horthy csak „józan eszére”, tárgyilagos ítélőképességére és objektív látásmódjára támaszkodhatott. Érthető, hogy „valahogy nyomasztották új kötelezettségei”.³²

Horthy nem csak azért érzett szorongást, mert egyik napról a másikra több nagyságrenddel megnövekedtek a feladatai és a felelőssége. 1918 tavaszára már kirajzolódott a háború végkifejlete. A megválaszolatlan kérdés nem az volt már, hogy melyik szövetségé lesz a végső győzelem, hanem csupán az, hogy a központi hatalmak mikor és milyen körülmények között adják fel a küzdelmet és vereségük milyen következményekkel jár majd. S még kevésbé lehetett kétséges, hogy az Adriára beszorult osztrák–magyar flotta — parancsnoka kvalitásaitól, rátermettségétől függetlenül — sokat már aligha tehet az ügy érdekében. Horthy tisztségében is volt igencsak korlátozott cselekvési lehetőségeivel.³³ Persze egy császári és királyi tiszt nem utasíthatta vissza uralkodója kezéből sem az előléptetést, sem a kinevezést. Az ellentengernagy rendfokozatnak későbbi karrierje szempontjából ekkor még egyáltalán nem sejtendő jelentősége volt. Egy sorhajókapitány 1919 nyarán legfeljebb egy ellenforradalmi különítmény, szabadsapat parancsnoka lehetett volna, de semmiképpen sem hadügyminiszter és fővezér.

Horthyt nem csupán az általános hadihelyzet, s ezen belül a flotta kényszerű tehetetlensége nyugtalanította. Tisztában volt azzal is, hogy a rebellió szellemét nem űzték ki végérvényesen a tengerészetből a cattarói felkelés leverésével. Bár mikor további lázongásokra számíthatott, hiszen a szárazföldi hadseregben 1918 tavaszától az egész Monarchiában egymást követték a katonalázadások, Csornától Lembergig és Rimaszombattól Kragujeváciig.

A flottaparancsnok április közepén parancsot adott arra, hogy könyörtelenül fojtsanak el minden eseleleges május elsejei demonstrációt. A hadügyminisztérium haditengerészeti osztályánál pedig sürgette, hogy gyorsítsák meg a cattarói lázadók ellen folytatott eljárást.

1918. május elsején egy szökési kísérlet leleplezése módot nyújtott Horthynak arra, hogy példát statuáljon. Két altiszt hatalmába akarta keríteni a Tb. 80. torpedócsónakot, hogy átvigyék az olasz Ancona kikötőjébe. A terv kiderült, a két összeesküvőt hadbírótság elé állították és agyonlőtték. A büntetés megfelelt a hadrakelt fegyveres erők hasonló esetekben alkalmazott gyakorlatának. Kevésbé volt szokványos viszont, hogy egy haderőnem parancsnoka személyesen megjelenjék a kivégzésnél, ahogyan ezt Horthy tette. Sőt, rendeletére minden hajóról kivezényeltek húsz matrózt, hogy nézzék végig a halálos ítélet végrehajtását. A hivatalból kirendelt tábori lelkész tanúsága szerint a tetemek fölött Horthy rövid beszédet tartott, amelyben hangsúlyozta, hogy az árulóktól úgy kell megszabadulni, ahogy „az orvos kivágja az emberi test beteg részeit”. A flottaparancsnok jelentése szerint figyelmeztetése a legénységre „mély benyomást tett és elrettentő hatást gyakorolt”.³⁴

32 E. Heysler: i. m. 47.

33 I. m. 48.; *Konek Emil: A tengerész.* In: Horthy Miklós. Bp. 1939. 116.

34 Die Innere Front. Red.: *Richard G. Plaschka–Peter Suppan.* Wien, 1968. I. 420.; ÖStA KA. Ms. 4211/1918. (VIII¹/1)

Horthy egyelőre úrrá lett a helyzeten, a forrongás elcsitult. Ezzel azonban megbízatását még csak részlegesen teljesítette. Legfontosabb feladata az volt, hogy hadműveletekkel életre keltse a tetszhalálba dermedt flottát és az aktivitással megszilárdítsa a törekény fegyelmet.

A flottaparancsnok kisebb vállalkozásokat és egy nagyobb hadműveletet kezdeményezett. Az ellenség is számolt az osztrák–magyar hadihajók élénkebb tevékenységével Horthy kinevezése után. 1918 márciusában az olasz haditengerészet vezérkari főnöke felhívta a flotta főparancsnokának a figyelmét arra, hogy az osztrák–magyar flotta vezetésében bekövetkezett változás után aktívabb hadviselés várható. Nem tartotta kizártnak azt sem, hogy az osztrák–magyar hadihajók megpróbálnak kitörni az Adriáról a Földközi-tengerre.³⁵

Horthy merész akciókat gondolt ki, azonban sem a tervezés, sem a kivitelezés nem volt a kockázati tényezőkkel arányos mértékben előrelátó és szabatos. Már az első kisebb rajtaütés kudarccal végződött. Az olasz haditengerészet újonnan kifejlesztett, kisméretű harcjárművei közül a MAS (Motoscafi Antisommergibili, tengeralattjáró elleni motorcsónak) okozta a legtöbb kárt az osztrák–magyar flottának. A kétszemélyes, két torpedóval és egy kis űrméretű ágyúval felszerelt, alacsony építésű, igen gyors és a célpont megközelítésekor zajtalan elektromos segédmotorokat használó csónak titkaira Polóban már régóta kíváncsiak voltak. Reménytelen dolognak látszott a tengeren egyet zsákmányul ejteni, ezért Horthy — mai szóval — kommandót küldött Anconába, a MAS-ok támaszpontjára, hogy az ott fellelhető motorcsónakokat vegyék birtokba és hajózzák át Polába. Az akciót azonban mind technikai, mind felderítési szempontból gondatlanul készítették elő. A partraszállt csapatokat a védőrség felfedezte és több mint 60 osztrák–magyar tengerész fogságba került. Egy Rómában készült röplap bizonyosága szerint az olasz propaganda nem is mulasztotta el, hogy közhírré tegye a flottaparancsnok első vállalkozásának balsikerét.³⁶

Az 1918 júniusi piavei offenzíva előkészületei során Horthy felajánlotta Svetozar Boroević tábornagnak, hogy csatahajói tüzérségi tűzzel támogatják a támadást. A hadvezér azonban elvetette a javaslatot arra hivatkozva, hogy az ellenség tengeralattjárói és aknáí súlyos veszteségeket okozhatnak a flottának. Talán aggodalmainál is inkább motiválta az elutasítást, hogy a hadidicsőségben nem kívánt osztozni a tengerészekkel. A tábornagy közölte Konek Emillel, a flotta vezérkari főnökével, aki Horthy javaslatát tudomására hozta, hogy „tulajdonképpen nem is szorul segítségre a tenger felől, mert bizonyosra veszi a támadás sikerét”.³⁷

A Földközi-tenger térségében az antant hadvezetése a legfontosabb célkitűzésének 1918-ban is az Adria „eldugaszolását” tekintette. Újabb, állandó záróvonalat építettek ki, a környező támaszpontokon jelentékeny fedező erő állomásozott. Horthy úgy gondolta, hogy most sokkal nagyobb méretekben, nem három kis cirkáló, hanem szinte az egész osztrák–magyar flotta bevetésével megismétli győztes otrantói csatáját. Tervének lényege az volt, hogy gyorscirkálók és rombolók két csoportja megtámadja a záróövet, ennek védelmére és a gyorsan visszaforduló osztrák–magyar hajók üldözésére felvonulnak majd az ellenség könnyű- és páncélos cirkálói. A Dél-Adrián azonban csapdát állít nekik, négy 20 ezer tonnás és három 10 ezer tonnás csatahajó várja majd a cirkálókat, amelyek soraiban főlényes tűzerejükkel nagy pusztítást végezhetnek.

35 *H. Sokol*: i. m. 553.

36 *ÖStA KA. Ms. PK. 2710/1918 (VIII¹/1)*

37 *Konek E.*: i. m. 118.

Az első látásra ötletes és merész elképzelésnek több gyenge pontja volt. A déldalmáciai és albániai osztrák–magyar csapatok ellátását biztosító hajókaravánok fedezetét nem lehetett gyengíteni. Ily módon a csatahajók védelmére aránytalanul kevés romboló és torpedónaszád jutott; a kísérőhajók között 150–200 méternyi távköz tátongett. Aligha volt valószínű továbbá, hogy a viszonylag szűk tengerrészen észrevétlenül maradhat a hét csatahajónak és kísérőének felvonulása. Tehát eleve nem lehetett bizonyos, hogy sikerül meglepni az ellenséget.

A kivitelezésbe is több, végzetesnek bizonyult hiba csúszott. A legsúlyosabb ballépés az volt, hogy emberi mulasztás következtében a Szent István és a Tegethoff csatahajók június 9-én a megszabott időpontnál később futottak ki Polázból, ezért nem érték el még a teljes éjszakai sötétségben azt a horgonyzó helyet, ahol a következő napon rejtőzködniük volna. Két olasz MAS a kora hajnali derengésben észlelte a csatahajókat és átesúszott a hézagos fedezeten. Az egyik torpedócsónak torpedótálatokkal elsüllyesztette a Szent István csatahajót. Meglepetésszerű támadásról ezután nem lehetett többé szó. Horthy kénytelen volt a hadműveletet már a felvonulási szakaszában leállítani, és az egyik legértékesebb egységétől megfosztott flottája visszatért kikötőibe. „Ez volt az osztrák–magyar haditengerészet utolsó nagyszabású akciója. A kudarc legfőbb oka a modern flotillaegységek hiányában keresendő. Azon felismerés, hogy a legnagyobb áldozatkészséggel és tetterővel sem egyenlíthető ki a súlyos elmaradottság az ellenséghez képest, e naptól lidérenyomásként nehezedett az egész flottára” — vonta meg 1918. június 9–10-ének nekrológ hangvételű mérlegét az osztrák–magyar haditengerészet egyik történetírója.³⁸

A flotta támadási kísérletének csődje nem jelentett végzetes kudarcot, ahogyan a hadművelet sikere sem javította volna meg számottevően a Monarchia és szövetségesei esélyeit. A háború sorsa nem az Adrián és nem az Otrantói-szorosban dőlt el, hanem a nyugati, az olaszországi és a balkáni frontokon, ahol a központi hatalmak seregei 1918 második felében súlyos vereségeket szenvedtek. A haditengerészeti bázisok háttországában az antant Keleti Hadserege szeptember végén fegyverletételre kényszerítette Bulgáriát, ezzel felgöngyölítette az osztrák–magyar haderő délkeleti szárnyát. Fedezetlenül maradt Magyarország, s így a Monarchia déli határa. A hadvezetés kísérletet tett arra, hogy a Duna–Száva–Drina vonalán új arcvonalat hozzon létre, amelynek védelmére Kövess Hermann tábornagy parancsnoksága alatt külön hadseregszámot alakult.

A szervezési intézkedések, haditervek azonban nem voltak többé végrehajthatók. A háttországi alakulatoknál 1918 tavaszától érzékelhető forrongás októberben már a frontcsapatokat is elérte. Az első nagyobb lázadások éppen a Kövess-hadseregszámotban robbantak ki, majd az olasz frontra is áttértek. „Nem lehetett a teljesen lerongyolódott és éhező haderő szláv részeitől azt várni, hogy a Monarchia érdekeiért tovább harcoljanak, és nem lehetett a magyar csapatoktól sem követelni, hogy az olasz fronton vagy Ukrajnában védjék a feloszlásban lévő Monarchiát, amikor Magyarország léte forgott kockán és amikor az országot minden irányból, csak éppen nem az olasz front és Ukrajna felől fenyegette a veszély” — érzékeltette a hadsereg hangulatát Julier Ferenc katonai szakíró.³⁹

38 *Peter Freiherr Handel–Mazeti: Die österreichisch-ungarische Kriegsmarine vor und im Weltkriege. Klagenfurt, 1925. 93.*

39 *Julier Ferenc: 1914–1918. A világháború magyar szemmel. Bp. 1933. 271.*

A hadsereg a nemzetiségi törésvonalak mentén kezdett szétfoszlani. 1918. október végén egy Bécs melletti helyőrségből 200 cseh katona „dezertálást kísérelt meg arra hivatkozva, hogy Ausztriában nincs többé keresnivalójuk és Klofac képviselő hazahívta őket Csehszlovákiába”.⁴⁰ Az olasz fronton a magyar csapatok megtagadták a bevetési parancsot és útnak indultak Magyarország felé. „A bomlás elérte a katonai hatalmat, a hadrakelt hadsereget, a birodalom mind ez ideig legszilárdabb összetartó erejét a háborúban” — összegzi az események lényegét egy osztrák történeti szintézis.⁴¹

Bekövetkezett a hihetetlen és az elképzelhetetlen: széttöredezett a Birodalom, az egymás után sorjázó generációk évszázadokon át megszokott életkerete. Senkinek nem voltak, nem is lehettek tapasztalatai vagy akár lappangó emléknyomai arról, mit is kell, mit is lehet ilyenkor tenni, hogyan szokás viselkedni. Különösen mély traumát éltek át a fegyveres erők, s mindenekelőtt a hivatásos tisztikar. „A közös hadsereg valódi állam volt az államban, melynek »polgárai« — különösen a tisztek és a tiszthelyettesek — elsősorban katonatársaik és az ezredük, nem pedig nemzetük szellemét szívták magukba egy életen át. A tisztikarnak valóban az egész Monarchia volt a hazája és nem valamelyik nemzet lakóterülete... Egyfajta nemzetietlen kasztot alkottak, amelynek tagjai még magánéletükben is rendszerint nemzeti környezetüktől is elszakadva éltek... Hosszú ideig úgy tűnt, hogy ez a Habsburg-szolidaritás erősebb marad, mint a nemzeti szolidaritás kialakulóban lévő eszméje”⁴² — jellemzi a tisztikar gondolat- és érzelmvilágát Jászi Oszkár.

Csak hogy 1918 őszén a hagyományos dinasztikus kötődés elvesztette a tartalmát. IV. Károly október 17-én nyilvánosságra hozott manifestumában bejelentette, hogy „minden néptörzs a saját letelepedési területén” a nemzeti tanácsok vezetésével létrehozza saját nemzeti államát, amelyek államszövetséget alkotnak. A kiáltványt olvasva „az emberek azt mondták, nincs többé Monarchia, közös hadsereg, a hadsereg nemzetiségi részeire oszlott fel” — jegyezte fel naplójába egy nappal később Shvoy Kálmán vezérkari őrnagy.⁴³ A tisztikar — számára teljesen szokatlan módon — választás elé, döntéskényszerbe került, kinek, minek engedelmessé válik, hová csatlakozik?

A hatalmat október végén a de facto megszűnt Ausztria–Magyarország tartományokban és országaiban a nemzeti tanácsok gyakorolták. A felségterületükön tartózkodó haderő azonban még nem az újonnan alakult nemzeti szervek, hanem a Bécs melletti Badenben székelő közös hadsereg-főparancsnokság alárendeltségébe tartozott. A seregtestek magasabb parancsnokságai a beidegződött függelmi viszonyok alapján innen várták az utasításokat további teendőikre nézve. A főparancsnokság feszes és határozott vezetéssel maga kívánta irányítani a demobilizációt, megakadályozandó, hogy a hátországot előntsék a szervezetlenül visszaözönlő katonatömegek. Az oroszországi tapasztalatok ugyanis azt mutatták, hogy igen jelentős részük különösen fogékony a társadalmi forradalom eszméire.

A háborút a még funkcionáló katonai vezetés a rend és a nyugalom fenntartásával kívánta likvidálni, és ebben partnerre talált az új hatalmi szervezetben. A hadügyminisztérium október 28-án engedélyezte, hogy a katonai parancsnoksá-

40 ÖStA KA. Ms. PK. 6326/1918. (10-⁴/8)

41 Die Innere Front i. m. II. 143.

42 Jászi Oszkár: A Habsburg-Monarchia felbomlása. Bp. 1982. 222.

43 Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata, 1918–1945. Bp. 1983. 25.

gok mindenütt felvegyék a kapcsolatot a nemzeti tanácsokkal. Ezek nyomban megkezdték saját fegyveres erőik szervezését, amiben nem nélkülözhatték a tisztikar közreműködését. Az uralkodó november 1-jén kiadott rendelkezése nem mentett fel ugyan senkit az esküje alól, de hozzájárult ahhoz, hogy a tisztke hűségfogadalmat tegyenek arra a nemzeti tanácsra, amelynek a szolgálatába lépnek. Nyilvánvaló, hogy tényleges, eslekvésbeni tartalma ennek az utóbbi tett eskünek volt, míg az uralkodóra tett eskü érvénye elenyészett a császár és király hatalmának megszűntével.

Azok az alakulatok, amelyek állománya a Monarchia más tartományaiából, országaiból sorozott katonákból állott, most egyik pillanatról a másikra gyakorlatilag „külföldön” találták magukat, és egyetlen céljuk a mielőbbi hazatérés maradt. Roppant méretű katonai népvándorlás kezdődött keresztül-kasul a volt Monarchia területén. A nagy utazást mind a felkerekedők, mind az áthaladási körzetek lakossága számára az tette biztonságossá, ha a csapatok zárt egységekben tartanak hazafelé. A „saját” határait a katonák túlnyomó többsége kötelekrendben lépte át, ezután már mindenki külön-külön, legfeljebb földijeivel együtt igyekezett vissza szülővárosába, falujába.

A flottában a katonai rend és fegyelem szétmállása, valamint a nemzetiségi különválás a cattarói felkelés veresége és a tengerészeti haderőnem sajátosságai miatt heveny módon zajlott le 1918 októberének legutolsó napjaiban, nem előzte meg krónikus, állandó incidensekkel jelzett válság, mint a szárazföldi hadseregben. 1918 második felében a flotta nem fejtett ki számottevő harci tevékenységet. Miután a hajók nem kaptak bevetési parancsokat, nem került sor parancsmegtagadásra sem, ami a hadseregben a lázadás egyik fő formáját jelentette.

Horthy 1918. augusztus elején úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a flotta „a kezében van”, és hadrafogható a partvidék elleni esetleges ellenséges támadás esetén. Nem tartotta azonban kizártnak, hogy a legénység jelentős része, ahogyan februárban Cattaróban, ismét „a céltudatosan tevékenykedő uszítók” befolyása alá kerül és a „felforgatók” oldalára áll. A flottaparancsnok elégedetlenségét fejezte ki a polgári kormányzattal szemben, amely, úgy mond, nem fogantatja erélyes intézkedéseket a sajtó útján és egyéb módon kifejtett lázítás megfékezésére. Fontosnak tartotta továbbá a tisztke és a legénység kapcsolatának erősítését, a hazafias nevelőmunkát és az idősebb korosztályok felváltását fiatalabb évratokkal.⁴⁴ Horthy nem értette meg a válság lényegét és mélységét, okát kizárólag az ellenség aknamunkájában, rosszindulatú propagandájában látta. Az orvoslásra pedig elegendőnek vélte a javasolt intézkedéseket, rendszabályokat.

A flotta közvetlen háttérjében, a Monarchia délszláv területein minden más régiónál korábban és erőteljesebben bontakozott ki a nemzeti mozgalom. Zágrábban 1918. október 6-án megalakult a Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa. Programja meghirdette a szabad, független és demokratikus délszláv államot. A Tanács megkezdte saját fegyveres erejének szervezését, és ezzel összefüggésben felvetődött, mi történjék az osztrák–magyar hadiflottával, amelynek kikötői, támaszpontjai a délszláv állam számára igényelt területen helyezkedtek el. Zágráb két okból is fontosnak tartotta, hogy a flottát birtokába vegye. Az eljövendő jugoszláv államra gondolva nyilvánvaló volt, hogy szárazföldi hadserege a szerb királyság csapataiból kerül majd ki. A horvátok nem kívántak „üres kézzel” társulni, viszont csak a flottával járulhattak hozzá az új állam fegyveres erőihez — feltéve, ha megkapják és megtartják. A másik ösztönző tényező az Olaszországtól

44 ÖSIA KA. Ms. PK. 4211/1918 (VIII-1/1)

való félelem volt. Olaszország ugyanis szintén igényt tartott az Adria keleti partvidékére, beleértve a kikötőket, a támaszpontokat és természetesen a hadihajókat is.

Október 26-án Polában megalakult a zágrábi nemzeti tanács helyi bizottsága. A következő napokban a délszláv legénység, zömmel horvátok, gyakorlatilag átvette a hajók feletti uralmat. A matrózok bizalmikat választottak, csak nekik engedelmeskedtek. Sapkájukon megjelentek a piros-fehér-kék nemzeti színek, a bizalmik vörös karszalagot hordtak. Október 28-án a Viribus Unitis csatahajón, a flottaparancsnok zászlóshajóján nyílt zendülés tört ki. „Reggel nyolc órakor az általános hajótakarítás után a horniszt [kürtös] sorakozót fújt. A jel elhangzása után senki sem állt be a sorba, hanem az emberek lázas izgalommal kiáltozni kezdtek. A jelzőárbocra valaki felvonta a fedélzettakarításhoz használatos radácát [nyüstbojt]. Egy adott jelle felhangozott a »Hurrá«, majd később a »Friede« [béke] kiáltás. Ezután a hajón lévő különböző nemzetiségű matrózok a saját nyelvükön kiáltozva követelték a békét! A tisztek dermedten álltak és szóttlanul nézték a jelenetet, de közülük senki sem ragadtatta el magát fegyelmezésre... Közben a flotta valamennyi egységének a jelzőárbocán is megjelent a forradalom első — bár szokatlan — jeladása: radácák kúsztak fel a standardokra a hadilobogók helyett! A hadikikötő zengett a hurrázástól! Tehát egy jól megszervezett akció érkezett el a befejezéshez” — örökítette meg a jelenetet egy szemtanú.⁴⁵

Ugyanezen a napon a hajóbizalmik összyűlése 14 pontos listát fogadott el. A kívánságok között szerepelt minden ellátmány egyenlő felosztása, közös étkezés a tisztekkel. S a legfontosabb, nem is követelés, hanem bejelentés — november elsején eltávoznak a hajókról.⁴⁶

A hadserg-főparancsnokság polai összekötőtisztje így foglalta össze az eseményeket: „Minden hajón megalakultak már a legénységi bizottságok, amelyek néhány egységen, pl. a Viribus Unitis-on parancsnoklási jogokat gyakorolnak. Általános jellemvonás: csendes lázadás, egyelőre személyes erőszakoskodás nélkül. A behajózott tisztikar tehetetlen, egyszerűen kiszolgáltatott a legénység döntéseinek. A fegyelem megszűnt. Semmiféle tiszteletadás, a parancsok végrehajtásának megtagadása.”⁴⁷

Horthy október elején még a háború folytatására gondolt. Határozottan elnevezte, hogy akár a Balkán teljes kiürítése esetén is feladják Cattarót, amelyet nélkülözhetetlennek ítél a Földközi-tengeri tengeralattjáró háború szempontjából. A kikötőt — közölte október 11-i táviratában a haditengerészeti osztállyal — minden eszközzel és a végsőkéig védeni kell.⁴⁸

A flottaparancsnok nehezményezte, hogy a cattarói felkelők túlnyomó többsége ellen megszüntették a még folyamatban lévő hadbírószági eljárást. Javasolta, hogy a 350 fogságban lévő matrózt magyar vagy német területre szállítsák át. A polai kikötő parancsnoksága — a flottaparancsnokkal egyetértésben — egy hadilétszámú és két mozgó üteggel megerősített gyalogoszad Polába küldését kérte karhatalmi célokra. A haditengerészeti osztály közölte, hogy tekintettel a politikai helyzetre, egyik kívánság sem teljesíthető.⁴⁹

45 Pintér Ferencnek, a Viribus Unitis csatahajó írónakának kéziratok naplója. Idézi: *Petneházy Zalán*:

A vörös dunai hajóhad 1918/1919-ben. Hadtörténelmi Közlemények 1985. 101.

46 ÖStA KA. Ms. PK. 6473/1918. (IX-⁴/8)

47 *H. Sokol*: i. m. 726.

48 ÖStA KA. Ms. PK. 5325/1918. (VIII-¹/1)

49 Uo. 6470/1918.

Időközben Horthy pozíciója és magatartása is megváltozott. Az összekötőtiszt jelentése szerint a flottaparancsnok „az itt állomásozó hajókra minden katonai és személyes befolyását elveszítette, ezen túlmenően pedig bármikor fizikailag is (egyszerűen azzal, hogy bezárják), cselekvésképtelenné tehető”. Hasonlóképpen látta a helyzetet az egyik tengernagy is: „A flottaparancsnok már csak látszólag létezik, a matróztanács még a telefonját is lehallgatja.”⁵⁰

Horthy gyakorlatias észjárásával belátta, hogy már csak korlátozott céljai lehetnek. Az egyik törekvése az volt, hogy megakadályozza a fegyveres lázadást, az erőszakos, netán véres összetűzéseket a tisztek és a legénység, valamint a különböző nemzetiségű matrózok között. Továbbá elejét akarta venni annak, hogy a legénység a hajókat egyszerre és tömegesen elhagyja. A flottát a fegyverszünetig egységes egészként szerette volna egyben tartani.

Horthy igyekezett alkalmazkodni az újonnan formálódó hatalmi viszonyokhoz. Ezért sürgette, hogy a nemzeti tanácsok adjanak ki felhívásokat a legénység megnyugtatósára, küldjenek delegátusokat Polába és Cattaróba. A Magyar Nemzeti Tanács így szólította meg a magyar tengerészeket: „Tudomásunkra jutott, hogy soraitokban mozgalom indult meg, teljes hatalommal felruházott megbízottunk holnap [október 29-én — S. P.] hozzátok utazik. Csatlakozzatok a Magyar Nemzeti Tanácshoz és megbízottunk megérkezéséig mindenki maradjon a helyén és teljesítse a kötelességét.”⁵¹

Horthy igyekezett személyes tekintélyét is latbavetni és több ízben végigjárta a hajókat, hogy lecsillapítsa és maradásra bírja a matrózokat. Elsősorban a magyar legénységet kívánta meggyőzni, de erőfeszítései hiábavalónak bizonyultak. A magyar tengerészek ragaszkodtak ahhoz, hogy november elsején hazatérnek és elhatározásuktól semmiféle rábeszélésre nem tágitottak. „Horthy Miklós flottaparancsnok lépett a fedélzetre köpenyben, karddal az oldalán. Első szavait a magyarokhoz intézte, hogy álljanak külön, fegyelmezetten és tartsák magukat! Szavaira egyöntetű választ kapott, hogy közülünk senki sem áll el a közös elhatározástól! Nem messze, kb. 10 lépésről figyeltem, hogy amikor meggyőződött arról, hogy már a magyarokra sem tud hatni, elsápadt, kiköpött és gyors léptekkel a tisztí lejáróhoz sietett, a motorcsónakját kérte és azzal megkísérelt egy körutat a hajóhad fontosabb egységein, de délig mindenhol megtagadták az engedelmességet. Amikor a flottaparancsnok elhagyta a hajót, a tiszteket eltanácsolták a hajó farára. Szolgálati fegyverciket elvették, az ágyúállásokat pedig a legénység tartotta a felügyelete alatt. Nékem úgy tűnt, hogy a tisztek beletörődtek a megváltoztathatatlanba! Ettől kezdve a hajón minden szolgálatot a jugoszlávok láttak el. A más nemzetiségűeket minden ténykedés alól felmentették.”⁵²

Horthy lényegében felfüggesztette a szolgálati szabályzatot és felmentette a tiszteket azon kötelességük alól, hogy a fegyelmi előírásoknak akár fegyverrel is érvényt szerezzenek. Ahogyan október 29-i jelentésében rezignáltan megállapította: „Az erőszak alkalmazása csak rontana a helyzeten, a tisztek tehetetlenül állnak egy esetleges tömegmozgalommal szemben.”⁵³

Október 30-án Polában az ott szolgálatot teljesítő tengernagyok és a szárazföldi csapatok parancsnokának részvételével megtartott tanácskozás szintén a teljes tehetetlenséget konstataálta és arra a következtetésre jutott, hogy a korábban

50 *H. Sokol*: i. m. 727.; ÖStA KA. B/200. Nr. V/1. Aus dem Nachlass des Konteradmirals Arthur von Khuepack. Naplóbejegyzés, 1918. október 29.

51 ÖStA KA. Ms. PK. 6467/1918. (IX. ⁴/₈)

52 Ld. a 45. jegyzetet.

53 ÖStA KA. Ms. PK. 6498/1918. (IX. ⁴/₈)

alkalmazott módszerek használata „beláthatatlan karasztrófára vezet és a rend fenntartása csak a legrövidebb időre biztosítható”.⁵⁴

A flotta sorsa nem is Polában, hanem Zágrábban és Bécsben dőlt el. A zágrábi délszláv nemzeti tanács október 29-én a hadügyminisztériumhoz intézett táviratában követelte, hogy a haditengerészetet adják át a szerbek, horvátok és szlovének államának, mert nem lenne kívánatos, ha olasz kézre jutna, a part néprajzilag különben is hozzá tartozik. Az esetleges olasz birtoklásra vonatkozó érv Bécsben nem maradt hatás nélkül. Még inkább befolyásolta a döntést, hogy Zágrábban még nem mondták ki egyértelműen a Szerbiához való csatlakozást. IV. Károly abban reménykedett, hogy számíthat a Monarchia délszlávjaira az október 17-i kiáltványban meghirdetett föderatív államában.⁵⁵

A végső elhatározás előtt az uralkodó megvitatta a helyzetet Keil és Holub tengernagyokkal, Arz vezéreztudós vezérkari főnökkel és gróf Andrássy Gyula külügyminiszterrel. Egyöntetűen azt tanácsolták a Legfelsőbb Hadúrtnak, hogy a flottát és minden haditengerészeti intézményt haladéktalanul adjon át a zágrábi nemzeti tanácsnak. Horthynek a döntésben semmiféle szerepe nem volt. Feladata, és egyben utolsó flottaparancsnoki ténykedése arra szorítkozott, hogy Keil tengernagynak IV. Károly megbízásából október 30-án az esti órákban táviratilag kiadott parancsát végrehajtsa és a következő napon lebonyolítsa a hadiflotta átadását a zágrábi meghatalmazottaknak.

Bizonyára ez volt a legnyomasztóbb parancs, amit Horthy valaha is kapott előljáróitól. Persze mi egyebet tehetett, mint hogy — Bruno Dittrich fregattkapitánynak, törzse egy tisztjének emlékezése szerint — „borzalmas helyzetben méltóságteljesen és kifogástalanul viselkedett, nem vesztette el a fejét egy pillanatra sem”.⁵⁶

Az átadási jegyzőkönyvet, amelyet Konek Emil sorhajókapitány, a flotta vezérkari főnöke fogalmazott, a Viribus Unitis parancsnoki szalonjában írták alá Horthy és néhány tisztje, valamint a délszláv nemzeti tanács megbízottai. Szóváltás egyetlen kérdésben alakult ki. Metod Koch fregattkapitány — aki már az előző napon csatlakozott a nemzeti tanácshoz és annak képviselőjeként jelent meg a ceremónián — követelte, hogy azonnal vonják fel a jugoszláv lobogót a flotta vezérhajójára. Horthy a kívánságot elutasította és kijelentette, hogy tengernagyi zászlaja csak a piros-fehér-piros színekkel együtt maradhat az árbocon. Ő pedig csak késő délután hajlandó elhagyni a hajót.

Horthyt nyilván valóban zavarta volna a számára idegen zászló, amikor még a fedélzeten tartózkodik. Nem kívánt azonban mindaddig kihajózni, amíg meg nem érkezik előléptetése az altengernagyi (altábornagyi) rendfokozatba. Ennek megtörténte után, röviddel öt óra előtt Horthy partraszállt. A hajó elhagyása előtt küldött táviratában biztosította az uralkodót „rendíthetetlen hűségéről”. Keil tengernagynak pedig jelentette, hogy a flotta parancsnokságát átadta a nemzeti tanács által kinevezett jugoszláv flottaparancsnoknak, bevonta tengernagyi zászlaját és kihajózott.⁵⁷

1918. november elsején Horthy Miklós altengernagy vasúton elhagyta Polát. Tengerészélete befejeződött.

55 *Anon Wagner*: Die k. u. k. Kriegsmarine im letzten Jahr des ersten Weltkrieges. Österreichische Militärische Zeitschrift, 1968. november–december, 415.

56 Österreichische Wehrzeitung, 1922. november 20.

57 ÖStA KA. Ms. PK. 6571/1918. (IX-⁴/8)